

DAVID JAVALOYAS MOLINA JOAN FORNÉS BISQUERRA TOMEU SALVÀ SIMONET MARIA LLINÀS
RIERA FRANCISCA TORRES ORELL MIQUEL ÀNGEL SASTRE MIQUEL ÀNGEL CAU MARGARITA
ORFILA MARÍA ESTHER CHÁVEZ EUGÈNIA SITJES I VILARÓ M. MAGDALENA ESTARELLAS ORDINAS
JOSEP MERINO SANTISTEBAN MARGALIDA MUNAR GRIMALT MAGDALENA SALAS BURGUERA
DAMIÀ RAMIS BERARD MANEL CALVO TRIAS CARLOS QUINTANA ABRAHAM VICTOR GUERRERO
AYUSO JOAN CARLES LLADÓ CAPÓ GABRIEL PONS I HOMAR BEATRIZ PALOMAR PUEBLA MATEU
RIERA RULLAN SILVIA ALCAIDE GONZÁLEZ ALBERT MARTÍN MENÉNDEZ NÚRIA MARTINEZ
RENGEL MANUEL IZAGUIRRE LACOSTE JOAN SANTOLARIA SARABIA MYRIAM SECO ÁLVAREZ

1ª TROBADA D'ARQUEÒLEGS DE LES ILLES BALEARS

MANACOR, 15 I 16 DE SETEMBRE DE 2006

MUSEU D'HISTÒRIA DE MANACOR

Consell de
Mallorca

■ Departament de Cultura i Patrimoni

**I TROBADA D'ARQUÒLEGS DE LES ILLES BALEARS
REALITZADA AL MUSEU D'HISTÒRIA DE MANACOR**

COORDINACIÓ

Magdalena Salas Burguera

ORGANITZACIÓ

Secció d'Arqueologia del Col·legi de Llicenciats en
Filosofia i Lletres i Ciències de les Illes Balears

ASESORAMENT LINGÜÍSTIC

Servei Lingüístic del Consell de Mallorca

EDITA

Servei de Patrimoni del Consell de Mallorca

DISSENY

DE-EME

IMPRÈS A

Imprenta Homar

DIPÒSIT LEGAL

PM1425-2009

ISBN

978-84-692-3812-7

INDEX

01

Breu aproximació al coneixement del jaciment de Closos de Son Gaià (Portocolom)

D. JAVALOYAS, J. FORNÉS, T. SALVÀ 11

02

La carta de risc arqueològic del conjunt històric de Palma

M. LLINÀS, F. TORRES 19

03

Intervencions arqueològiques a la finca de Santa Anna de Can Costa (Pollentia) cinquanta-tres anys després: el redescobriment d'una cisterna

M.À. SASTRE, M.À. CAU, M. ORFILA, M.E. CHÁVEZ, 23

04

Sistemes hidràulics i assentaments andalusins a la partida de Manacor

E. SITJES 35

05

Noves aportacions de l'arqueologia urbana al traçat de la síquia de la Vila i de les murades de Palma

M.M. ESTARELLAS, J. MERINO 47

06

El projecte de consolidació, adequació i difusió social del jaciment talaiòtic de s'Hospitalet Vell (Manacor)

M. MUNAR, M. SALAS, D. RAMIS, 55

07

Territori i intercanvi: la influència púnica en la comunitat talaiòtica del puig de sa Morisca (Calvià)

M. CALVO, C. QUINTANA, V. GUERRERO 63

08

El control arqueològic de la carretera de Palma-Manacor (Ma-15) amb motiu del desdoblament: els jaciments talaiòtics

J.C. LLADÓ 75

09

Excavacions arqueològiques al poblat prehistòric des Pou Celat (Porreres): alguns elements d'interès

G. PONS 89

10

La ceràmica posttalaiòtica del poblat de Son Fornés (Montuïri): documentació i anàlisi dels canvis en la producció de terrissa entre c. 450-250 a. de la n. e.

B. PALOMAR 99

11

El conjunt paleocristià de Son Peretó (Manacor): projecte de revisió i d'adequació

M. RIERA, M. SALAS, M. MUNAR, S. ALCAIDE, M. À. CAU 111

12

Metodologia dels treballs de prospecció i de control arqueològic del dragatge de sa Bassa Nova (Portocolom)

A. MARTÍN, N. MARTÍNEZ, M. IZAGUIRRE, M. RIERA, J. SANTOLARIA, M. SECO 121

03

Intervencions arqueològiques a la finca de Santa Anna de Can Costa (Pollentia) cinquanta-tres anys després: el redescobriment d'una cisterna

Miquel Àngel Sastre Vanrell¹

Miguel Àngel Cau Ontiveros²

Margarita Orfila Pons³

María Esther Chávez Álvarez⁴

¹ Arqueòleg; a/e: sastrevanrell@hotmail.com.

² Institució Catalana de Recerca i Estudis Avançats (ICREA) / Universitat de Barcelona, Departament de Prehistòria, Història Antiga i Arqueologia; a/e: macau@ub.edu

³ Departament de Prehistòria i Arqueologia, Universitat de Granada; a/e: orfila@ugr.es.

⁴ Universitat de La Laguna; a/e: echavez@ull.es.

Introducció

La ciutat romana de Pollentia es troba ubicada al nord de Mallorca, al sud de l'actual ciutat d'Alcúdia, en un emplaçament estratègic, ja que se situa sobre un promontori a 14 m SNM, enmig d'una península que controla les badies de Pollença i d'Alcúdia. Això possiblement li devia permetre tenir dos ports, el Portus Minor, a la primera, i el Portus Maior, a la segona (Domingo et al., 2002), i una situació comercial envejable, perquè, a tot el que s'ha esmentat, s'hi afegia un control sobre l'estret que separa Mallorca de Menorca, lloc de pas de rutes que unien Itàlia amb el llevant peninsular.

Segons les fonts escrites, Pollentia fou fundada el 123 aC, amb la conquesta de les Balears per Quint Cecili Metel. Tot i això, les troballes arqueològiques més antigues de materials associats a edificacions construïdes amb tècnica pròpiament romana no van més enllà del 70/60 aC. Aquesta contradicció entre les fonts escrites i les dades arqueològiques es podria explicar si la primera implantació romana hagués estat de caràcter militar, sense un desenvolupament de la ciutat fins després de les guerres sertorianes (Orfila et al., 1999; Orfila, 2000; García i Sánchez, 2000; Cau i Chávez, 2003; Orfila, 2004; Orfila et al., 2005), amb l'edificació dels seus espais monumentals i d'una estructura pròpiament urbana.

En un altre ordre de coses, s'hi han produït intervencions arqueològiques des del 1923 fins a l'actualitat i, per tant, és un dels jaciments de les Illes Balears que històricament ha estat més excavat. Durant les primeres campanyes de Joan i Gabriel Llabrés i Rafael Isasi s'excavaven trinxeres entre els ametllers, ja que els terrenys eren privats, i es recollien els materials més preuats, a més dels mitjans de les parets, i es tornaven a tapar les cales. Tot i que les restes arquitectòniques d'aquelles campanyes foren desmuntades o tapades de nou i que la qualitat de la informació és un tant modesta vista amb l'òptica d'una metodologia moderna, els excavadors deixaren plànols d'excavació i d'edificis trobats força bons, tot i que quasi mai no és fàcil ubicar-los de manera concreta, atesa l'absència de referències topogràfiques acurades. Així i tot, no s'han de menysprear aquests treballs arqueològics, que s'han d'ubicar en una època concreta, és a dir, fa més de vuitanta anys (Museu de Mallorca, manuscrits de NIG 27629 a NIG 27637; Merino, 1994 i 1999).

Arran d'aquests anys d'intervenció i, sobretot, gràcies a les intervencions dutes a terme des dels anys cinquanta a través de la Fundació Bryant¹ i, recentment, des del 1996, amb el nou equip de direcció de Pollentia,² s'ha pogut recuperar per al gaudi del públic una bona quantitat d'edificis i elements monumentals.

Actualment es conserven adequats per a la visita:

1. El barri residencial de sa Portella, amb la casa dels Dos Tresors, la casa del Cap de Bronze i la casa nord-oest, a més de la murada del segle III que talla la casa nord-oest.
2. El fòrum, amb el temple capitolí, l'edicle orientat segons el nord solar, la insula de tavernes, el templet I, el templet II, la fortificació tardoantiga, etc. Aquesta zona és on s'han centrat les feines durant els darrers anys.
3. El teatre, possiblement del segle I dC, que es troba retallat a la roca natural i que posteriorment, després de l'ús com a teatre, fou fet servir com a necròpolis d'enterrament.
4. Pendent d'adequar, però ja excavada, la casa de Polímnia, al nord de la finca de camp d'en França.

L'objecte d'aquesta contribució és donar a conèixer les intervencions fetes a la parcel·la de Santa Anna de Can Costa i, més concretament, en una gran cisterna, ja parcialment excavada en els anys cinquanta del segle XX, que havia caigut en l'oblit i que ha estat resituada gràcies a la documentació antiga, la fotografia aèria i la prospecció de camp.

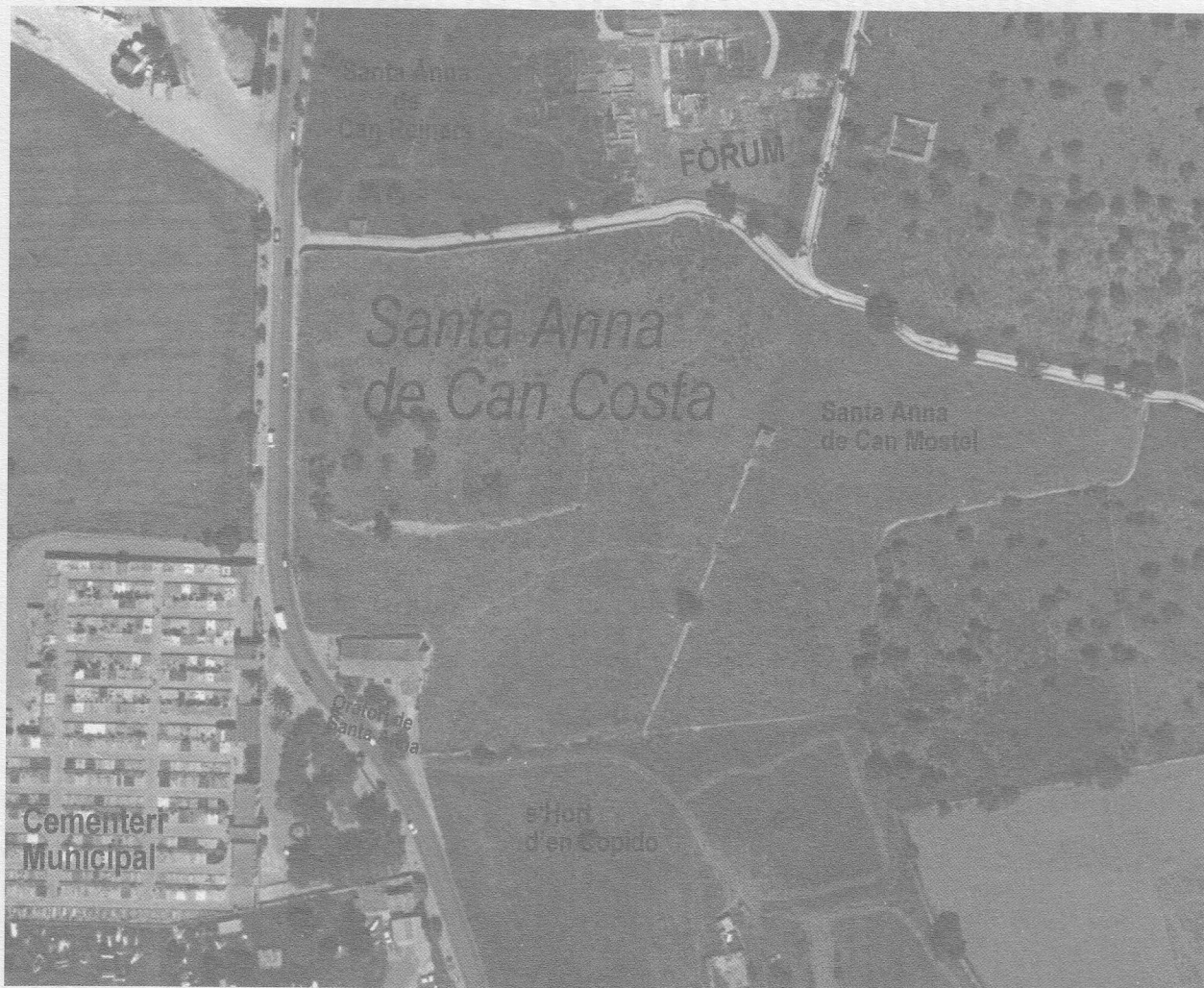
¹ La major part del temps, amb la direcció d'A. Arribas, M. Tarradell i D. Woods, a més de M. Roca, entre 1992 i 1995.

² Primer, amb A. Arribas i M. Orfila, i el 2002, després de la mort d'A. Arribas, amb la codirecció de M. Orfila, M.À. Cau i M.E. Chávez.

Santa Anna de Can Costa

La parcel·la 34 del polígon 4 d'Alcúdia és més coneguda amb el nom popular de Santa Anna de Can Costa. Es tracta d'una parcel·la que el 2003 comprà el Consell de Mallorca, membre integrant del Consorci de la ciutat romana de Pollentia.

Aquesta parcel·la té 1,616 hectàrees i limita amb la finca anomenada de l'Hort d'en Copido, al sud; amb Santa Anna de Can Mostel, a l'est; amb la carretera del cementeri, a l'oest, i amb un camí al nord, que la separa de la zona del fòrum. També és destacable que al sud-oest trobam l'oratori de Santa Anna, del segle XIII.

Plànol de la parcel·la de Santa Anna de Can Costa.

Alguns autors parlen que a la finca possiblement també hi hauria restes del llogaret de Santa Maria de la Torre ja al segle XIII (Domingo et al., 2002), un nucli de població adjacent a l'església de Santa Maria (l'actual Santa Anna), amb algunes cases, corral i algun carrer.

Intervencions antigues a la parcel·la de Santa Anna

Són bàsicament dues les èpoques en què es dugueren a terme excavacions arqueològiques: les campanyes, primer de Gabriel Llabrés i després del seu fill, Joan Llabrés, i Rafael Isasi entre el 1923 i el 1935, i la campanya de Vicente Ruiz Argilés i Bartomeu Ensenyat l'any 1952 (Arribas et al., 1973; Arribas, 1978 i 1983; Merino, 1994 i 1999; Arribas et al., 2000).

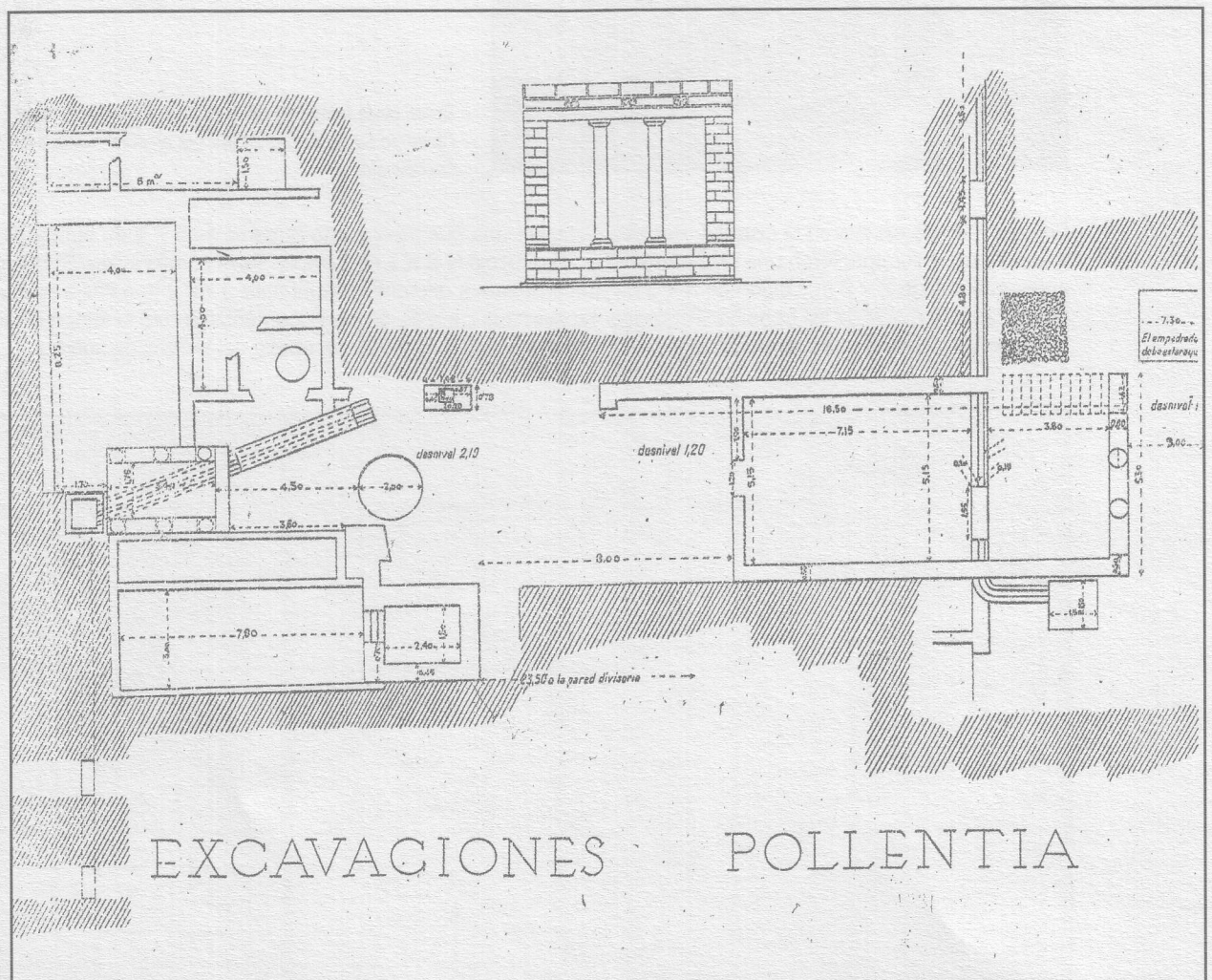
Campanyes de Gabriel i Joan Llabrés i Rafael Isasi (1923-1935)

Arran de la documentació i de la bibliografia de què disposam (Arxiu Gabriel Llabrés, 1058; Llabrés et al., 1934; Merino, 1994 i 1999), podem saber que en aquest període només s'intervingué a la finca de Santa Anna de Can Costa dues vegades, tot i que amb resultats espectaculars: l'any 1923 i l'any 1931.

L'any 1923 Pollentia fou el lloc de la primera excavació arqueològica feta a Mallorca amb permisos oficials de l'Estat espanyol concedits per la Junta Superior d'Excavacions. A part d'intervenir al camp d'en França i a Can Bassier, aquest any també excavaren a Santa Anna, en aquell temps propietat de Catalina Costa i Llobera. La metodologia seguida durant aquestes primeres intervencions era de fer trinxeres de no més d'un metre d'amplada entre els ametllers, per tal de no perjudicar els propietaris. Aquest fou, per exemple, el cas que ens pertoca, ja que a la zona més alta de la finca, a l'extrem oest, es feren cinc rases, que la creuaven d'oest a est. A les rases es feren moltes troballes, com, per exemple, un pou cegat amb marques

de corda a les pedres del coll, diversos murs de possibles habitacions, canals per a la conducció de l'aigua, marbres, mone- des, metalls, etc. Però el descobriment més espectacular fou a la tercera rasa realitzada: un gran edifici, amb alguns murs d'uns 60 cm de gruix, format per un pati columnat o impluvi on es trobaren les restes de tres cames, el coll i el cap d'un cavall de bronze de mida natural, a més d'una fulla d'heura d'or. Aquest pati es trobava rodejat per diferents habitacions, amb estucs a les parets, una de les quals era amb un mosaic en blanc i negre, i una altra amb un mosaic policrom de 7 x 3,5 m, amb dotze medallons amb diferents figures a cadascun, orles de lloer, etc. La riquesa era tan gran que tant Llabrés com Isasi afirmaren que s'havia trobat el palau del pretori, ja que, a més, es trobava a la zona més alta de totes les finques adjacents. De les troballes que es feren sabem que pràcticament totes foren enviades a Madrid: les restes del cavall de bronze, les columnes de l'impluvi, el mosaic policrom, etc.

S'hauria d'esperar fins a l'any 1931 per tornar a intervenir a Santa Anna de Can Costa. Aquest cop les tasques foren dutes a terme per Joan Llabrés, fill de Gabriel Llabrés, que morí el 1928, i per Rafael Isasi. L'any anterior s'havien fet unes troballes espectaculars a la finca adjacent de Can Pi: una gran casa, d'uns 27 m de llargària, amb peristil, i una gran quantitat de monedes. La intenció de l'any 1931 era seguir treballant en aquesta propietat, però no es pogueren aconseguir els permisos necessaris i decidiren començar a Santa Anna de Can Costa, al cantó nord-est de la finca, just a la mateixa altura on a l'altre terreny s'havia trobat el gran edifici. Però no hi trobaren res d'interessant i decidiren anar més cap al sud, en direcció a una era que hi havia en aquells anys, possiblement devora l'actual caseta que encara es conserva. Allà trobaren dos edificis diferenciats, molt a prop l'un de l'altre. El primer era un edifici de 16,50 m E-O x 6,30 m N-S, amb la façana que donava a un suposat carrer, i decorat tant amb mosaics als sòls com amb estucs a la paret. També aparegué un canal d'aigua que anava en direcció N-S i que travessava l'edifici. Una mica més a l'oest d'aquest edifici trobaren un forn quadrangular d'1,80 x 2,40 m, amb cendres i àmfores a l'interior i rodejat per diferents habitacions relacionades amb la producció de ceràmiques. Com a curiositat cal dir que també trobaren una pedra suposadament de caire sepulcral, amb un forat al mig, i que avui en dia encara es troba a la finca de Santa Anna.

Plànol de l'excavació del 1931 a Santa Anna, segons Llabrés i Isasi (1934).

La sort d'aquests edificis queda reflectida en un paràgraf ben demostratiu d'una carta que envià Rafael Isasi a Joan Llabrés el 10 de setembre de 1931: «Señor Juan Llabrés, La llegada ayer tarde al campo de trabajo ha sido un desencanto: tan bien como lo dejamos el sábado recientemente fotografiado, hoy es ruina, una cantera donde hay *mitjans* de todos los tamaños, dispuestos a ser llevados para la construcción de edificios modernos; qué contraste [...]» (Arxiu Gabriel Llabrés, 1058).

Cal destacar que l'any 1934 a la finca adjacent de Can Pi es trobaren les estàtues de la matrona, el togat i el torcat, i una mà de bronze de mida natural. La riquesa arqueològica de la zona quedava prou demostrada.

Campanya de Bartomeu Ensenyat i Vicente Ruiz Argilés (1952)

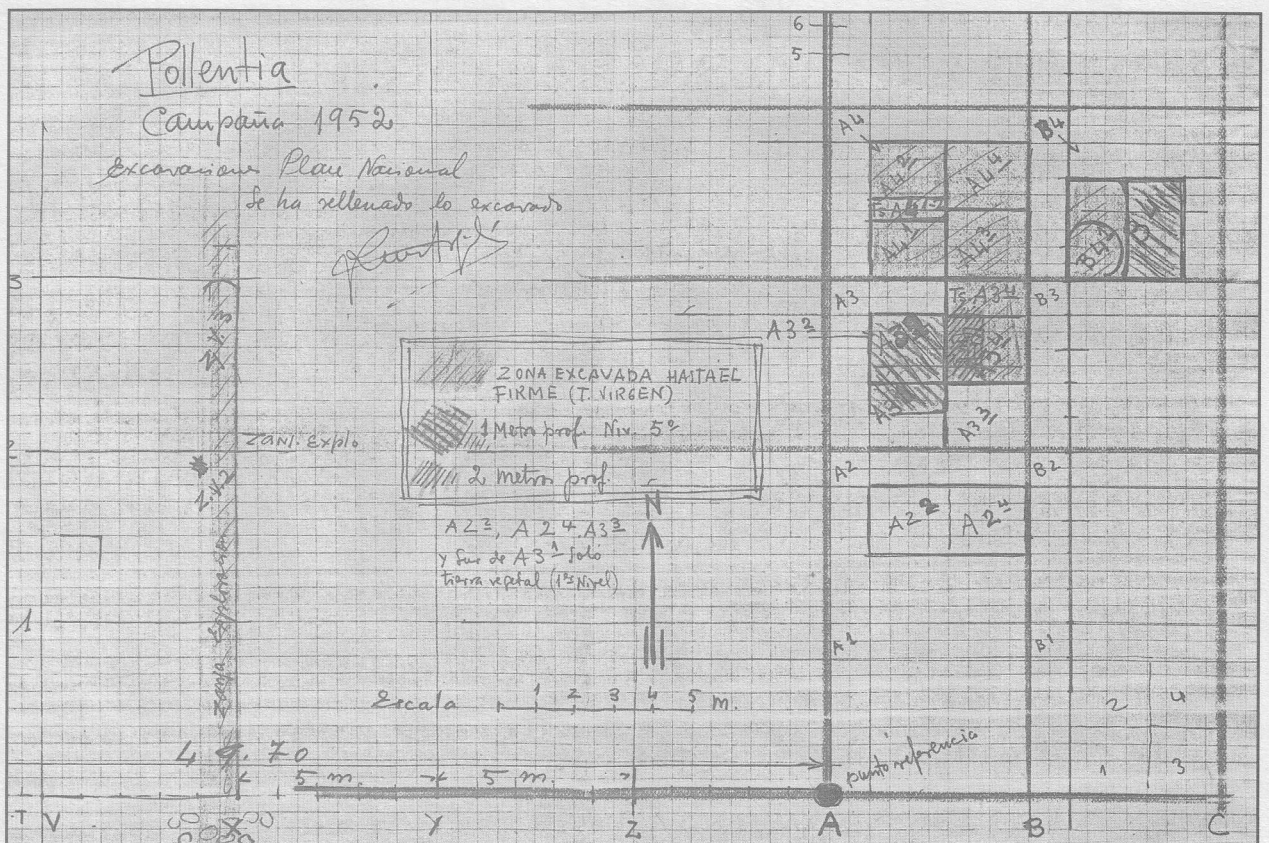
Tot i que d'aquesta intervenció no es publicà memòria, tenim alguna informació que proporciona la documentació antiga present al casal de Can Domènec, com, per exemple, uns plànols inèdits del lloc on s'intervingué l'any 1952, amb croquis d'ubicació de les restes trobades.

Sabem que els arqueòlegs trobaren, a uns 25 m de distància de l'oratori de Santa Anna en direcció nord, una cisterna de 13,50 m de llarg, 4,30 m d'ample i 5,50 m d'alçària, amb una volta ampla que es trobava enfonsada (Arribas et al., 1973). Aquesta intervenció es pot veure també a la fotografia aèria del vol americà dels anys 1956-1957 (escala: 1:33.500 aprox.), en què s'aprecien encara les terres de l'excavació acumulades rodejant la zona excavada, que encara no s'havia cobert

Detall de la fotografia aèria del vol americà de l'any 1956 sobre l'àrea de Santa Anna, on encara es poden veure les traces de l'excavació.

Però no tan sols excavaren la cisterna: després d'establir una quadrícula amb quadres de 5 x 5 m, també més cap a l'est, a uns 34 m de l'oratori, feren una rasa d'uns 15 m en direcció N-S x 1 m d'ample. També, més a l'est de la rasa, excavaren altres quadres de 2 x 2 m, i algun de 3 x 3 m, que arribaren a diferents profunditats: 1 m, 2 m o fins a terreny natural. No tenim cap informació de les troballes d'aquestes excavacions i, a més, tant la documentació com la fotografia aèria ens mostren que les diferents cales foren tapades immediatament, ja que es trobaven enmig del terreny de conreu.

Plànol de les excavacions que Argilés i Ensenyat feren a l'est de l'oratori de Santa Anna l'any 1952.

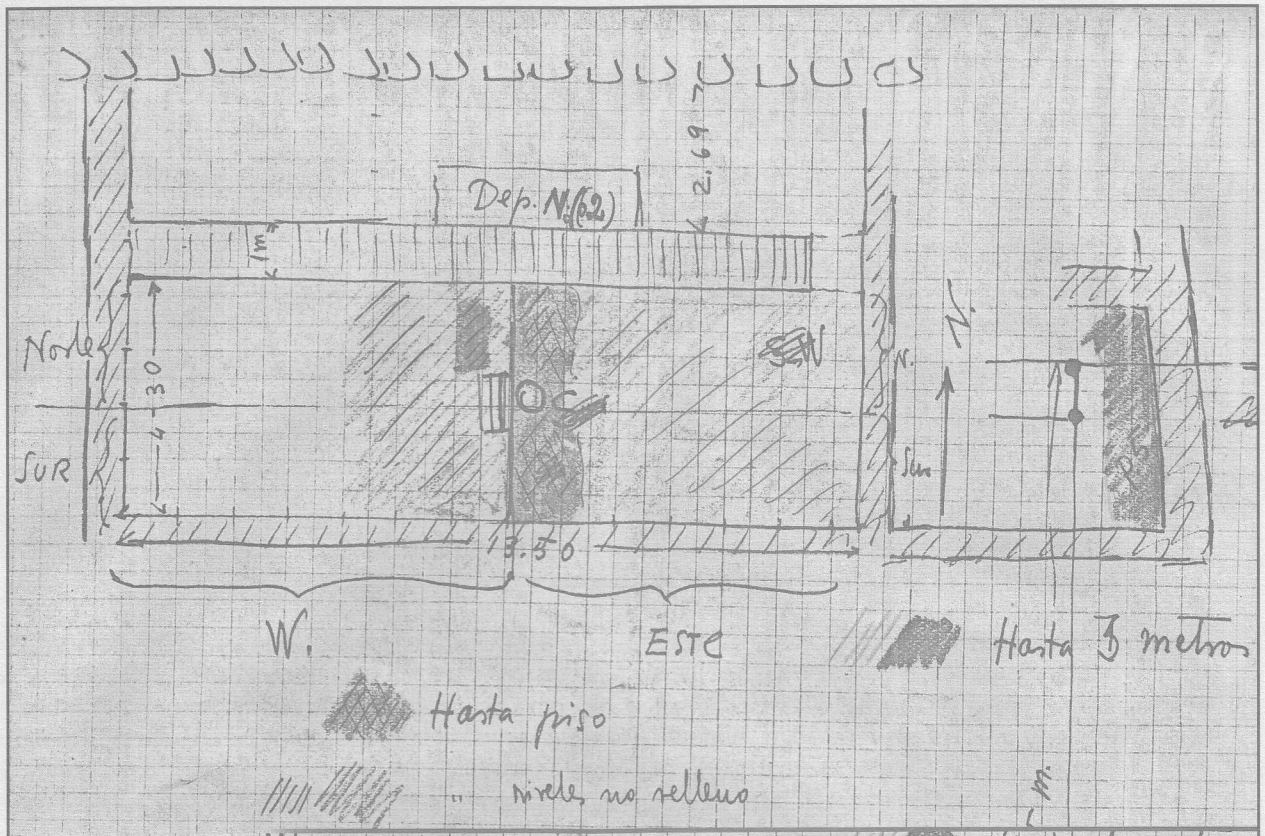
En resum, podem dir que, després de les intervencions tan intensives del segle XX, gairebé no quedaven llocs de la finca que s'haguessin deslliurat de les excavacions antigues. En el cas concret de la nostra actuació, es dugué a terme en un lloc on ja s'havien fet feines arqueològiques durant els mesos d'octubre i novembre de 1952, les quals havien deixat al descobert part de la mateixa estructura que nosaltres trobarem.

La campanya de 2005

La intervenció següent a Santa Anna de Can Costa ja es dugué a terme l'any 2005, amb actuacions a dos llocs diferents.

En primer lloc, s'obrí una cala al nord de la parcel·la de Santa Anna de Can Costa, de la qual encara és prest per treure conclusions i que aquí només esmentam. Estava relacionada amb l'intent de delimitar la plaça del fòrum de la ciutat al costat sud.

En segon lloc, arran de l'esbucament d'una paret seca de la finca durant l'hivern de 2005 quedà al descobert un mur de grans dimensions que anava en direcció est-oest, que podria correspondre a la part mai vista de la cisterna que Argilés i Ensenyat trobaren ja l'any 1952 (figura 5). Tots aquests indicis ens feren intervenir durant la mateixa campanya 2005 a la dita zona al nord-oest de l'oratori.

Plànol de les excavacions que Argilés i Ensenyat feren a la cisterna el 1952.

Plantejament de la intervenció

La intervenció a la cisterna es plantejà com una actuació inicial, prèvia a actuacions futures més intenses. L'esbucament esmentat de part de la paret seca que anava en direcció est-oest, havia deixat a la vista restes d'un mur, a primer cop d'ull força antic. Això féu que ens centràssim en el desmuntatge total d'aquesta paret seca, per deixar aquest mur vist. A part d'això, decidírem no actuar en profunditat i anar eliminant els elements superficials més moderns, sense afectar estrats arqueològics antics, en els quals s'hauria d'intervenir els propers anys. Facilità la feina el coneixement de les àrees on s'havia actuat a Santa Anna, sobretot de la campanya de 1952 de Vicente Ruiz Argilés i Gabriel Ensenyat, gràcies a documentació inèdita present al casal de Can Domènec i a la informació que ens proporcionà la fotografia aèria del vol americà de 1956.

L'excavació

Per començar, es proposà desmuntar la paret seca i excavar-ne el reble, i també el nivell superficial que recobria l'àrea de l'edifici.

La paret seca o UE 6394, que havia de ser l'objecte principal de la nostra intervenció, es trobava en força mal estat, amb trams on estava esbucada parcialment. Tenia una llargària total d'uns 78 m, tot i que a l'extrem est girava 90 graus cap al nord i formava una espècie de talús o terrassa, probablement per a la contenció de les terres de cultiu del terreny superior).

Paret seca que cobria part de les restes de la cisterna.

L'esbucament d'aquests diferents trams de la UE 6394 deixava a la vista un mur (UE 6396), aparentment de grans dimensions i que actuava de suport intern de la paret. Era com si els constructors haguessin aprofitat la presència d'una estructura preexistent força sòlida i, lògicament, s'haguessin estalviat l'ús de pedra per construir la paret.

Fetes aquestes observacions inicials prèvies i després de documentar adequadament la UE 6394, ens centràrem en el desmuntatge, que ens proporcionà algunes troballes interessants, com una base de columna (P05-6394-1), restes d'*opus signinum*, lloses molt ben retallades, etc. Al final, es desmuntaren uns 25 m de paret, que deixaven a la vista el mur UE 6396, que tenia una llargària d'uns 15 m. A mesura que anàvem eliminat les pedres, anava apareixent la UE 6395, estrat originat possiblement per les aportacions de terres caigudes de la zona alta del talús, entre la qual hi havia gran quantitat de fragments d'àmfores (pivots, anses, colls, etc.), ceràmiques vidrades modernes i algunes peces excepcionals, com una antefixa i una motllura de marbre.

L'excavació progressiva de la paret seca (UE 6394) i del seu reble (UE 6395) ens permeté deixar al descobert el mur antic (UE 6396) i els seus fonaments (UE 6412), formats per pedres de mida mitjana travades amb argamassa i morter amb una alçària d'uns 73 cm, elements dels quals es veien uns 12-13 m de llargària. Per sota d'aquests fonaments es trobà el començament d'una nova UE, la 6431, i un cop acabades de llevar les pedres de la base de la paret seca, que la cobrien en part, resultà ser una estructura força complexa. Es tractava d'un mur de més o menys la mateixa longitud que la UE 6396, format per grans blocs, alguns dels quals deixaven veure certa inclinació. Davant aquest fet, i d'acord amb les informacions de les excavacions de 1952, confirmàrem que es tractava d'un edifici amb volta, cosa que quedà demostrada quan arribàrem al cantó nord-est. Allà es conservaven unes quantes filades de la volta, circumstància que, a més, ens permeté veure que estava revestida interiorment per un morter hidràulic i enlluïda a l'exterior. Tot permetia posar aquesta estructura en relació amb les restes de la cisterna excavada parcialment per Argilés i Ensenyat el 1952: una cisterna amb volta d'uns 13,50 m a l'interior.

Això no obstant, la part que nosaltres havíem deixat al descobert no era la mateixa que ells havien excavat l'any 1952. Als croquis del plànol i a la fotografia aèria es veu que ells no tocaren la paret seca i que hi intervingueren a uns 2,5 m. Per tant, després de la delimitació del costat nord de la cisterna, hauríem de seguir cercant els murs est, l'oest i el sud de la UE 6431, que ja s'havien descobert cinquanta-tres anys abans.

La curosa neteja del mur nord de la cisterna també ens deixà veure cinc inicis d'arc, formats per pedres d'uns 60 cm de llargària i que devien servir per aguantar i reforçar la volta que en temps passat degué cobrir tot l'edifici. Es deixaven, així, sis espais d'1,75 m entre els arcs i les parets de l'edifici.

Fotografia de l'alçat de la cisterna i de les principals unitats estratigràfiques.

Després de documentar adequadament totes aquestes unitats, decidírem centrar-nos a delimitar la UE 6431, és a dir, les parets de la cisterna, de la qual ja teníem la paret nord. Gràcies a la fotografia aèria i als plànols d'excavació antiga sabíem que aquestes estructures existien i, per això, començàrem a excavar el nivell superficial. L'objectiu era deixar visible tota la planta de l'edifici, cosa que pràcticament aconseguírem: el mur oest es trobava quasi complet, mentre que el mur est apareixia força fragmentàriament. Però el més interessant ho trobàrem al costat sud, on també hi havia el mur que, com a característica especial, presentava els mateixos inicis/bases d'arcs que ens havien aparegut al costat nord. Es confirmava que ens trobàvem davant una volta de grans dimensions, que cobria una cisterna de 14,60 m (E-O), per 10,40 m (N-S) i que tenia uns murs d'uns 60 cm de gruix.

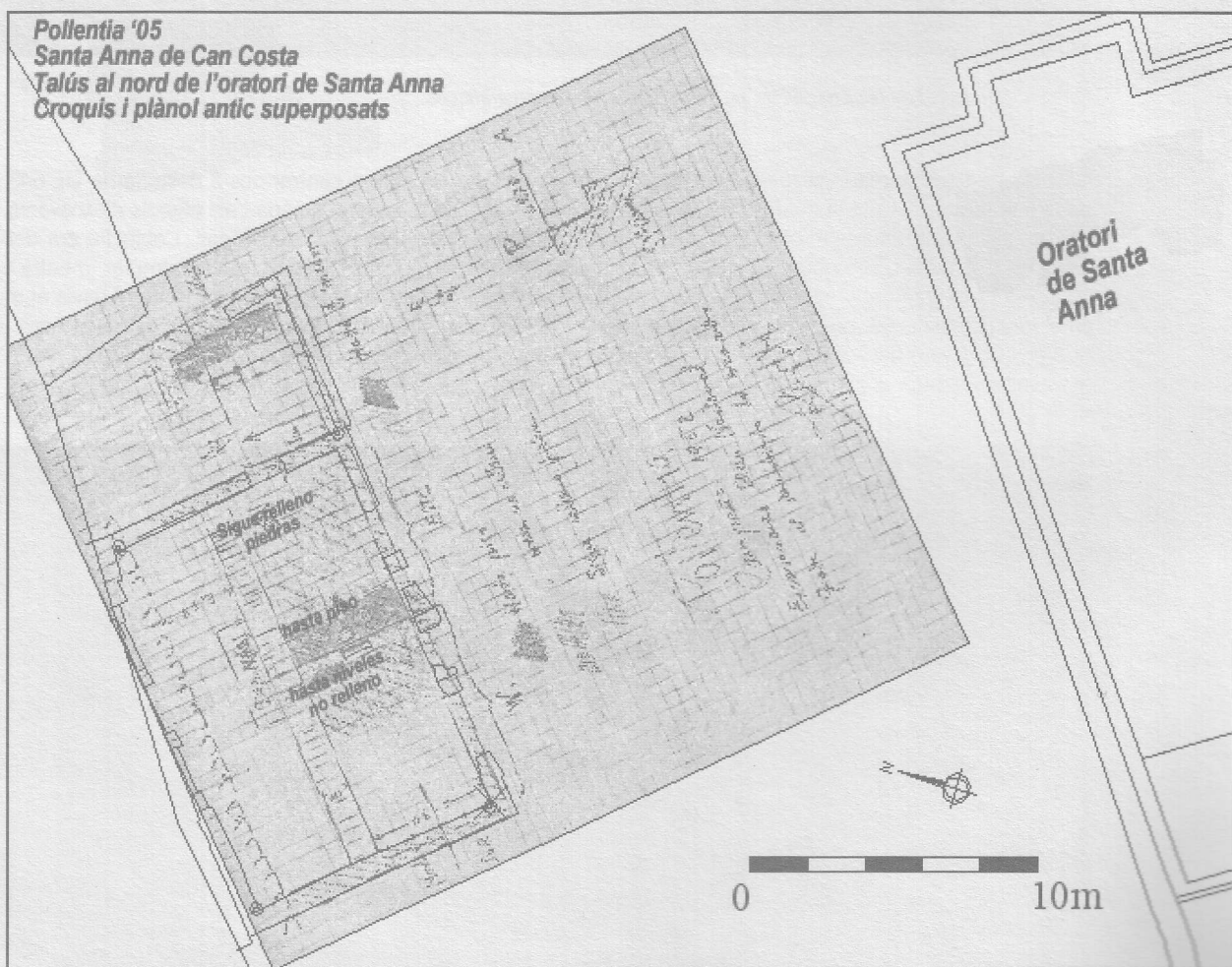

Fotografia general de la cisterna.

Després de continuar excavant la UE 6400, al costat est de la cisterna aparegué una habitació adjacent de 5 x 5 m, amb funcions possiblement diferents de l'edifici 6431, ja que a simple vista presentava unes parets cobertes per estucs. Així i tot, el final de la campanya d'intervenció a Santa Anna de Can Costa provocà que moltes d'aquestes troballes d'última hora quedassin com a preguntes per respondre durant els següents anys d'excavació. I una d'aquestes, tal volta de les més importants, era la contextualització dins un període determinat: no podem fer cap afirmació certa i per fer-ne l'adscripció a una època caldrà esperar les futures excavacions, els estudis dels materials antics i les anàlisis arquitectòniques que es faran durant properes campanyes d'excavació a la ciutat romana de Pollentia.

Conclusions

La intervenció duta a terme al talús al nord de l'oratori de Santa Anna no era la primera que es feia en aquesta zona. A la finca, com hem vist, s'hi havia excavat durant les campanyes de Llabrés i Isasi: l'any 1923, a la zona més elevada al nord-oest, i el 1931, més a l'est, devora el límit amb la finca de Can Pi. Però fou l'any 1952 quan Vicente Ruiz Argilés i Bartomeu Ensenyat excavaren devora l'oratori i trobaren una cisterna de grans dimensions. Tot i que ells no excavaren mai la longitud i l'amplitud total de la cisterna, en documentaren uns 13,50 m de la longitud per 4,30 m de l'amplària i, a més, descobriren que antigament havia tingut una volta bastant ampla (Arribas et al., 1973). Com es veu als plànols inèdits de l'excavació consultats al casal de Can Domènec, no excavaren tota la cisterna, sinó que arribaren a diferents profunditats segons la zona, encara que en algun lloc sí que arribaren al fons. Tot i documentar la presència de dos àmbits dins la mateixa cisterna, només intervingueren en un, ja que l'altre es trobava just davall la paret seca. Per tant, no aconseguiren trobar el límit nord de l'edifici, com es veu també a la fotografia aèria del vol americà de 1956 gràcies al fet que l'excavació no fou reomplerta just després de finalitzar. Aquest fet ens ajuda a delimitar força bé els límits reals de la intervenció que dugueren a terme el 1952. El que sí que documentaren fou l'habitació adjunta a l'est de la cisterna: una espècie d'habitació de 5 x 5 m, que compartia la paret est d'aquest edifici, i on excavaren fins a 3 m de profunditat al costat est. En resum, la informació que ens donaven tant la documentació antiga inèdita com la fotografia aèria era força il·lustrativa.

Croquis de la planta de la cisterna i superposició del croquis de l'excavació antiga.

Després de la intervenció de 2005 queda clar que l'edifici estava format per un mur d'uns 15 m o UE 6396, que es trobava revestit de morter i del qual nosaltres només coneixíem la cara interna. Aquest mur quedava calçat damunt la cisterna pròpiament dita (UE 6431), gràcies a uns fonaments de pedra travats amb argamassa, que es trobaven just per sobre l'extradós de la volta de la cisterna, com es veia clarament al costat nord-est. La cisterna tenia una volta de grans dimensions, la qual només es conservava parcialment al cantó nord-est. Aquesta volta cobria un gran edifici de 14,60 m (E-O) x 10,40 m (N-S), amb uns murs d'uns 60 cm de gruix, i es trobava reforçada per cinc arcs. Aquests arcs es varen poder documentar tant a la paret nord de l'edifici com a la sud, i ens en donen una visió aproximada de la magnitud. Les mides exactes de la cisterna

són, en peus romans,³ de 49,32 × 35,13, amb uns murs de 2,03 peus de gruix, i en peus itàlics,⁴ de 53,10 × 37,82, amb uns murs de 2,18 peus de gruix. La volta estava enlluïda a l'exterior, cosa que fa pensar que ens trobam davant un edifici que tenia la volta vista i que no estava coberta per cap altra estructura o element arquitectònic. A l'interior estava recoberta amb morter hidràulic, preparat per aguantar la presència de grans quantitats d'aigua. La composició en mostrava a primera vista l'antiguitat, ja que hi havia gran quantitat de fragments de ceràmica. Aquest revestiment era diferent del que es trobà a l'habitació adjunta que aparegué a l'est, que semblava tenir les parets estucades, cosa que ens podria fer veure una diferent funcionalitat entre els dos àmbits.

No es pot dir res sobre la datació de la cisterna i la cronologia queda pendent d'establir en pròximes campanyes d'excavació en profunditat.

En resum, la campanya d'excavacions a la finca de Santa Anna, tot i que s'ha fet en una zona altament intervinguda, ha permès trobar la part mai no excavada de la cisterna sobre la qual investigaren parcialment Ruiz Argiles i Ensenyat. A més, aquesta finca en els propers anys pot aportar dades d'interès sobre la zona sud del fòrum de Pollentia. Quedar clar l'interès per ubicar topogràficament els diferents plànols i les troballes que es tenen de les excavacions antigues a la ciutat.⁵ Això, juntament amb els treballs que es duen a terme cada estiu durant els cursos d'arqueologia, ens ha de permetre avançar més en el coneixement de Pollentia.

Agraïments

Aquesta recerca forma part del projecte d'investigació sobre la ciutat romana de Pollentia que subvenciona el Consorci de Pollentia, format per l'Ajuntament d'Alcúdia, el Consell de Mallorca i el Govern balear. Volem agrair a la resta de l'equip de les excavacions de Pollentia especialment a M.J. Rivas, C. Mas, S. Munar, T. Puig i als estudiants que any rere any passen pel Curs d'arqueologia romana (ara amb el nom d'A. Arribas) haver fet realitat les tasques de recerca a la ciutat. Agraïm també a Helena Inglada i Josep Merino la col·laboració en l'estudi de les excavacions antigues. Aquest article s'inclou entre les activitats del Pla nacional de R+D+I «Poblament i ceràmica durant l'antiguitat tardana a les Illes Balears: el caso de Mallorca» (HUM2004-00663 i HUM2005-00996), Direcció General d'Investigació - Secretaria d'Estat de Política Científica i Tecnològica - Ministeri de Educació i Ciència.

³ Un peu romà correspon aproximadament a 29,6 cm.

⁴ Un peu itàlic correspon aproximadament a 27,5 cm.

⁵ Sobre les intervencions antigues hi ha en elaboració un projecte per a l'obtenció del diploma d'estudis avançats, que podria continuar com a tesi doctoral, realitzat per Helena Inglada i dirigit per Miquel Àngel Cau.

BIBLIOGRAFIA

- ARRIBAS, A.** (1978). «La arqueología de Pol·lèntia». A: **TARRADELL, M.; ARIBAS, A.; ROSSELLÓ, G.** *Historia de Alcúdia*. Vol. I. Alcúdia; Ajuntament d'Alcúdia.
- (1983). «Pollentia: problemas de topografía y conservación de la ciudad». A: *Symposium de arqueología. Pollentia y la romanización de las Baleares (Alcúdia, 1977)*. Alcúdia: Ajuntament d'Alcúdia, p. 35-46.
- ; **ORFILA, M.; TRIAS, M. G.** (2000). «Història de les investigacions desenvolupades a Pollentia». A: **ORFILA, M.** (ed.). *El fòrum de Pollentia. Memòria de les campanyes d'excavació realitzades entre els anys 1996 i 1999*. Alcúdia: Ajuntament d'Alcúdia, p. 17-24.
- ; **TARRADELL, M.; WOODS, D.** (1973). *Pollentia I. Excavaciones en sa Portella, Alcúdia (Mallorca)*. Madrid: Ministerio de Educación y Ciencia (Excavaciones Arqueológicas en España; 75).
- CAU, M. À.; CHÁVEZ, M. E.** (2003). «El fenómeno urbano en Mallorca en época romana: los ejemplos de Pollentia y Palma». *Mayurqa* [Palma], 29, p. 27-49.
- DOMINGO, A.; DRUGUET, G.; MAS, A.** (2002). «De Sant Jaume de Guinyent a Sant Jaume d'Alcúdia. Els canvis a la distribució del poblament concentrat en el terme de la parròquia de Sant Jaume de Guinyent (1230-1350)». A: *II Jornades d'Estudis Locals d'Alcúdia*. Alcúdia: Ajuntament d'Alcúdia, p. 55-74.
- GARCÍA RIAZA, E.; SÁNCHEZ LEÓN, M. L.** (2000). *Roma y la municipalización de las Baleares*. Palma: Universitat de les Illes Balears.
- LLABRÉS BERNAL, J.; ISASI RANSOME, R.** (1934). *Excavaciones en los terrenos donde estuvo enclavada la ciudad romana de Pollentia (Baleares, Isla de Mallorca, término municipal de Alcúdia). Memoria de los trabajos practicados en 1930-31*. Madrid: Junta Superior del Tesoro Artístico, Sección Excavaciones. [Memòria núm. 131]
- MERINO, J.** (1994). «La sortida de materials arqueològics de Pollentia envers el Museo Arqueológico Nacional». A: *III Congrés «El nostre patrimoni cultural: el patrimoni tudat (1836-1994)»*. Palma: Societat Arqueològica Lul·liana, p. 39-50.
- (1999). «Les excavacions arqueològiques de Gabriel Llabrés Quintana a Pol·lèntia». A: *I Jornades d'Estudis Locals d'Alcúdia*. Alcúdia: Ajuntament d'Alcúdia, p. 39-50.
- ORFILA, M.; ARIBAS, A.; CAU, M. À.** (1999). «La ciudad Romana de Pollentia: el Foro». *Archivo Español de Arqueología* [Madrid], 72, p. 99-118.
- ORFILA, M.** (ed.) (2000). *El fòrum de Pollentia. Memòria de les campanyes d'excavació realitzades entre els anys 1996 i 1999*. Alcúdia: Ajuntament d'Alcúdia.
- (2004). «Estat actual de les investigacions arqueològiques a Pollentia». A: **ORFILA, M.; CAU, M. À.** (ed.), *Les ciutats romanes del llevant peninsular i les Illes Balears*. Barcelona: Pòrtic (Els Juliols - Biblioteca Universitària; 11), p. 161-189.
- ; **CAU, M. À.; CHÁVEZ, M. E.** (2005). «Últimos avances sobre la ciudad romana de Pollentia (Alcúdia, Mallorca): 1996-2004». A: *XXIII Jornades d'Estudis Històrics Locals de Palma: l'Antiguitat clàssica i la seva pervivència a les illes Balears (17-19 de novembre de 2004)*. Palma: Institut d'Estudis Balearics, p. 341-354.
- SASTRE, M. À.; ORFILA, M.; CAU, M. À.; CHÁVEZ, M. E.** (2005). «Memòria d'intervenció arqueològica al Talús al nord de l'Oratori de Santa Anna (Santa Anna de Can Costa, Ciutat Romana de Pollentia)». A: «Excavaciones arqueológicas en Pollentia (Alcúdia, Mallorca). Campaña 2005». [Treball inèdit]
- VENTAYOL, P.** (1982). *Historia de Alcúdia*. Alcúdia: Ajuntament d'Alcúdia. Vol. I. [Reproducció facsímil de 1927: Palma: Biblioteca de La Última Hora]

FONTS

- S'ha consultat documentació existent al casal Can Domènec, a Alcúdia, ubicat al carrer dels Albellons (antic museu de la Fundació Bryant).
- **Fotografia aèria del vol americà** del 1956.
- **Arxiu Gabriel Llabrés i Quintana** (consultable a l'Arxiu Municipal de Can Bordils de Palma), amb els números de registre següents:
 - 1057. Plànol de les excavacions de la ciutat romana de Pollentia [c. 1923-1936].
 - 1058. Campanyes d'excavacions arqueològiques a Pollentia, dirigides per Gabriel Llabrés i, posteriorment, per Joan Llabrés: apunts i notes, correspondència rebuda, comptes de despeses, retalls de diaris i revistes, esborranys de treballs sobre els diferents materials arqueològics.
- **Museu de Mallorca.** Són interessants els manuscrits de les excavacions de Pollentia que es troben dipositats al Museu de Mallorca (de NIG 27629 a NIG 27637):
 - NIG 27629. «1. Mallorca romana y excavaciones Pollentia. 1923-1925-1927-1930-1931».
 - NIG 27630. «2. Excavaciones Pollentia. 1933-1934-1935».
 - NIG 27631. «3. Excavaciones Pollentia. 1930-1931-1933-1934-1935-1942».
 - NIG 27632. «4. Algunos dibujos de las excavaciones».
 - NIG 27633. «5. Dibujos de Pollentia (4). 1944».
 - NIG 27634. «6. Lucernas romanas».
 - NIG 27635. «7. España y Mallorca en la historia de Roma».
 - NIG 27636. «8. España romana».
 - NIG 27637. «9. Numismática romana».